

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historica XV (2013)

Aleksandra Skrzypietz, *Królewscy synowie – Jakub, Aleksander i Konstanty Sobiescy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011, 672 ss.

Publikacja ta stanowi rozwinięcie i dopełnienie zagadnienia podjętego przez autorkę w książce: *Francuskie zabiegi o koronę polską po śmierci Jana III Sobieskiego*¹. Praca wnosi nowe informacje na temat burzliwego okresu bezkrólewia i roli, jaką odegrali wówczas królewscy synowie, ale przede wszystkim rzuca nowe światło na ich biografie i działalność polityczną². Praca Aleksandry Skrzypietz to ponad 500-stronicowe studium, traktujące o losach trzech królewiatek na tle historycznym i obyczajowym epoki, w jakiej przyszło im żyć. Chronologicznie jest to okres od 1667 r., kiedy przyszedł na świat najstarszy syn Sobieskich, Jakub Ludwik, poprzez lata samodzielnej działalności potomków królewskich na scenie życia politycznego i towarzyskiego, aż po śmierć ostatniej wnuczki Sobieskich, córki królewicza Jakuba – Marii Karoliny w 1740 r. Książka składa się z pięciu rozdziałów poprzedzonych wstępem, a zakończona jest podsumowaniem wyników, bibliografią, indeksem nazw osobowych oraz streszczeniem badań w języku francuskim i niemieckim.

Rozdział pierwszy poświęcono dzieciństwu królewskiego potomstwa – ich życiu wśród rówieśników z kręgów magnackich na dworze monarchy. Nakreślony obraz ówczesnych poglądów na wychowanie dzieci stanowi tło porównawcze dla

¹ A. Skrzypietz, *Francuskie zabiegi o koronę polską po śmierci Jana III Sobieskiego*, Katowice 2009.

² Na temat roli synów królewskich, zwłaszcza Jakuba, podczas bezkrólewia zob. więcej: K. Piwarski, *Królewicz Jakub Sobieski w Oławie*, Kraków 1939; J.A. Gierowski, *Kandydatura Sobieskich do tronu polskiego w czasie wielkiej wojny północnej*, „Sobótka. Śląski Kwartalnik Historyczny” 1980, 35(2), s. 303–310 (dalej „Sobótka”); M. Komarzyński, *Zabiegi królewicza Jakuba o pomoc Szwecji w walce o tron po Janie III*, [w:] *Strefa bałtycka w XVI–XVIII wieku. Polityka – Społeczeństwo – Gospodarka*, red. J. Trzoska, Gdańsk 1983, s. 105–114; J. Poraziński, *Jakub Ludwik Sobieski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 39 (4), Kraków 2000, s. 490; A. Skrzypietz, *Królewicz Jakub Sobieski – na pograniczu wielkiej polityki*, [w:] *Pogranicza. Przestrzeń kulturowa*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 2007, s. 126–143; eadem, *Królewicz Jakub w Częstochowie*, [w:] *Religia i polityka. Kwestie wyznaniowe i konflikty polityczne w Europie w XVIII wieku. W 300. rocznicę konwencji w Altranstadt*, red. L. Harc i G. Wąs, Wrocław 2009, s. 313–323.

rozważań nad nowatorskim systemem wychowawczym zaprowadzonym na dworze Sobieskich. Szczegółowy opis dzieciństwa potomków królewskich przynosi cenny zbiór informacji o ówczesnym codziennym życiu, zwłaszcza dworskim. Ma na celu przede wszystkim próbę odpowiedzi na pytanie, czy i w jakim stopniu swobodne wychowanie oraz doświadczenia nabyte w nietypowej atmosferze domu rodzinnego wpłynęły na późniejsze losy królewiatek, ich braki w wykształceniu oraz umiejętnościach politycznych. Rodzina Sobieskich jawi się na tej płaszczyźnie niezwykle barwnie, jako przedstawiciele nowatorskiego myślenia o rodzinie i wychowaniu – w ich domu dominowały swobodne kontakty między rodzicami a dziećmi, np. okazywanie czułości oraz przywiązania. Na dzieciach skupiały się wszelkie plany i działania rodziców, które miały zapewnić bezpieczną przyszłość potomstwu, a rodzinie pozwolić na zachowanie uzyskanego statusu.

W rozdziale drugim, *U boku ojca*, autorka analizuje zmiany, jakie zaszły po koronacji Jana III i wiążące się z tym konsekwencje dla jego potomstwa. Szczególnie podkreśla trudne położenie synów królewskich przez wzgląd na brak zabezpieczenia ich przyszłości w elekcyjnym królestwie. Koronacja, będąca wyróżnieniem dla rodziny i zwieńczeniem polityki ich ojca, dla nich samych – jak miał pokazać czas – stała się istotną przeszkodą w rozwijaniu karier urzędniczych lub senatorskich. Szybki awans do tytułu książęcego nie był atutem, a wręcz przeszkodą dla rozwinięcia jakiegokolwiek kariery politycznej na urządach państwowych. Rozwiązaniem pozostawały plany matrymonialne i wejście w korzystne koligacje z europejskimi rodami panującymi. Przedmiotem rozważań są więc wysiłki Sobieskich czynione w tym kierunku na tle rozgrywających się jednocześnie sporów z opozycją oraz prób budowania stronnictw wokół rodziny królewskiej i jej przeciwników³. Interesujące i ważne dla przedstawienia obrazu tych wydarzeń jest ich zestawienie z podobną sytuacją rodziny Wazów. Autorka porównuje zarówno poglądy na wychowanie na obu dworach, odbiór społeczny obu dynastii, jak też zmiany, jakie zaszły w pojmowaniu tradycji dziedziczenia tronu i sytuacji na arenie międzynarodowej⁴.

Rozdział trzeci, *O ojcowską koronę*, traktuje o wysiłkach podejmowanych przez młodych Sobieskich w celu zdobycia tronu po ojcu. Rozważania autorki w tej części pracy koncentrują się na dążeniach młodych Sobieskich, ale i napotykanym przez nich trudnościach, którym nie można było zapobiec. W ich kontekście autorka wyjaśnia, jak doszło do nieuchronnego odrzucenia kandydatur potomków Jana III do tronu polskiego.

Losy rodzeństwa po załamaniu się szans na sukcesję omówiono w rozdziale czwartym, *W wirach wielkiej polityki*. Autorka zanalizowała źródła politycznych niepowodzeń królewiczów oraz szeroko omówiła kwestie ich bezprecedensowego uwięzienia przez Augusta II. Poruszyła również zagadnienie podejmowanych przez nich prób pozyskania przychylności nowego władcy Polski, co według niej było ostatecznym gestem rezygnacji z korony.

³ A. Skrzypietz, *Królewscy synowie...*, op. cit., s. 114.

⁴ Ibidem, s. 107.

Rozdział ostatni, *W rodzinnym kręgu*, ukazuje królewiczów ponownie w kręgu rodziny i tym samym zamyka klamrą rozważania podjęte nad życiorysami synów Jana III Sobieskiego. Jednocześnie autorka sięga do omówienia losów kolejnego pokolenia – wnuków monarchy; członków rodu, którzy wkracząc w dorosłe życie, mieli poprzez korzystne koligacje rodzinne i polityczne odbudować wizerunek rodziny, przywracając jej dawny prestiż. Miała to być kontynuacja polityki korzystnych mariaży, zapoczątkowana jeszcze przez parę monarszą, głównie przez Marysieńkę, która nadal podejmowała próby wpływania na życie dzieci i wnucząt. W tej ostatniej części uwaga autorki jest skoncentrowana przede wszystkim na najstarszym synu Sobieskich i jego życiu rodzinnym. W zakończeniu tego rozdziału autorka skupia się na dziejach jego córek i sprawach spadkowych prowadzonych po śmierci Jakuba, a następnie jego córki Marii Karoliny – ostatniej z rodu Sobieskich. Osobny wątek w tym rozdziale został poświęcony dramatycznym perypetiom małżeńskim młodszego z braci – Konstantego.

Książka o budowie chronologiczno-rzeczowej stanowi niezwykle cenne opracowanie dostarczające nowych informacji na temat rodziny Sobieskich, będąc jednocześnie skompensowaniem dotychczasowych wiadomości na ich temat⁵. Jest to więc pierwsze całościowe ujęcie zagadnienia roli królewskich potomków w życiu politycznym elit Rzeczypospolitej szlacheckiej, przedstawionym w szerokim kontekście rozgrywek dworów europejskich.

Mimo iż tytuł sugeruje skupienie uwagi na meandrach życia i karier synów monarszych, publikacja dostarcza gruntownej wiedzy na temat wszystkich bliższych im osób. Autorka uwzględnia nie tylko rodzinę, ale również najbliższych współpracowników, istotne koligacje oraz relacje nieformalne z ówczesną elitą. Scharakteryzowanie tych ostatnich kolejny raz pokazuje, jak ważną rolę w życiu społeczeństwa pierwszej Rzeczypospolitej odgrywały wszelkie struktury niezinstytucjonalizowane. Ukazanie w tym kontekście problematyki przebiegu karier potomstwa królewskiego stanowi kolejne uzupełnienie badań nad zjawiskiem klienteli politycznej i jej znaczenia dla osiągnięcia władzy.

⁵ Literatura poświęcona Sobieskim jest obszerna, dotyczy różnych aspektów – życia prywatnego, polityki i mecenatu, zob. m.in. W. Czermak, *Marya Kazimiera Sobieska*, Kraków 1899; idem, *Ostatnie lata Jana Kazimierza*. Warszawa 1972; *Studia z dziejów epoki Jana III Sobieskiego*, red. K. Matwijowski, Wrocław 1984; M. Falińska, *Rola świadomości historycznej w strukturze sarmatyzmu polskiego*, [w:] *Studia z dziejów epoki Jana III Sobieskiego*, op. cit., s. 111–123; W. Fijałkowski, *Niezwykła „porta triumphalis” Jana III Sobieskiego*, „Sobótka” 1980 35 (2), s. 303–310; idem, *Wilanów jako przejaw mecenatu artystycznego Jana III Sobieskiego*. Warszawa 1983; idem, *Szlakiem Jana III Sobieskiego*, Warszawa 1984; O. Forst de Battaglia, *Jan Sobieski król Polski*, Warszawa 1983; G. Garbusińska, „Niewieście rządy” w świetle satyry i pism politycznych z czasów Jana Sobieskiego, [w:] *Studia i materiały z czasów Jana III Sobieskiego*, red. K. Matwijowski, Wrocław 1992, s. 75–81.

Cenne wydaje się też nieustanne przytaczanie przez autorkę kontrowersyjnych ocen pojawiających się w dotychczasowych publikacjach i rozprawianie się z nimi poprzez zestawienia i liczne porównania z nowymi źródłami⁶. Jak ujęła to sama autorka: „dąży do rozprawienia się z czarną legendą dziejów Sobieskich, dominującą w polskiej historiografii”⁷. Choć na plan pierwszy wysuwa się w tym obrazie postać Marii Kazimiery i nagromadzone wokół niej stereotypowe opinie, to jednak rozważania te dotyczą prawie każdego z opisywanych członków rodziny monarszej, a pośrednio także osób związanych z rodziną królewską. Ujemnym skutkiem takiego postępowania mogłaby wydawać się nadmierna chęć idealizowania rodziny królewskiej czy też tłumaczenia jej z poszczególnych rozgrywek politycznych. Należy jednak zwrócić uwagę, iż autorka, skupiając się na pozytywach decyzji i działań młodych Sobieskich, nie stroni także od krytycznego ujęcia popełnianych przez nich błędów politycznych i taktycznych. Dąży do pozostawienia czytelnikowi możliwie obiektywnego przekazu na temat królewskich synów – przedstawienia faktów do oceny. Dowodem tego jest wykorzystanie ogromnego, niepublikowanego dotychczas zasobu archiwalnego, głównie z dawnego archiwum berlińskiego Sobieskich, obecnie przechowywanego w Narodowym Archiwum Białoruskim w Mińsku, oraz z archiwaliów Archives Nationales i Archives du Ministre des Affaires Etrangères w Paryżu. Dzięki temu omawiana publikacja plasuje się w szeregu prac stanowiących ważny wkład w badania nad przełomem XVII i XVIII w. oraz początkiem panowania saskiego w Polsce.

Agnieszka Słaby
(Kraków)

⁶ Próby takie podejmowano już wcześniej por. A. Kersten, *Maria Kazimiera de la Grange d'Arquien*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 19 (4), Kraków 1974, s. 637–644.

⁷ W dużej mierze do wykreowania czarnej legendy królowej Sobieskiej przyczynił się T. Boy-Żeleński w jej biografii, zob. T. Żeleński-Boy, *Marysieńka Sobieska*, wstęp i przypisy W. Czapliński, Warszawa 1960; A. Skrzypietz, *Królewscy synowie...*, op. cit., s. 12.